

การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13

ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

SUSTAINABLE WATER MANAGEMENT OF BAN THA DONG,

VILLAGE No. 13, THA SOB SAO SUB-DISTRICT,

MAE THA DISTRICT, LAMPHUN PROVINCE

ยศศักดิ์ บรรเทา

Yotsuk Buntao

เสนอชัย เถาว์ชาลี

Sanerchai Thaochalee

การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

Integrated Local Development Learning Institute For Everyone

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพความเป็นอยู่และปัญหาของน้ำในชีวิตของชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน 2) เพื่อศึกษาแนวทางในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในการดำรงชีวิตของชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน การวิจัยในครั้งนี้เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ของรัฐและหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบงานในพื้นที่ กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำในพื้นที่ และกลุ่มผู้นำในชุมชนบ้านหาดง จำนวน 26 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการทบทวนวรรณกรรมและใช้แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกตและแบบสนทนากลุ่มเป็นเครื่องมือในการวิจัยผลการวิจัยพบว่า

1) สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่ของชุมชนบ้านหาดงเป็นภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ราบลุ่มน้ำแม่ทามีความลาดชันมาก ลำน้ำแม่ทาเป็นแม่น้ำสายหลักเปรียบเสมือนเป็นเส้นเลือดที่คอยหล่อเลี้ยงชีพรากซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร การขาดแคลนน้ำในการอุปโภคบริโภคและการเกษตรจึงเป็นปัญหาใหญ่ที่กระทบต่อคุณภาพชีวิตทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

2) แนวทางการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนเกิดจากการนำศาสตร์ของพระราชดำริด้านการบริหารจัดการน้ำมาแก้ปัญหาในชีวิตโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นกลไกสำคัญ มีการร่วมกันทำฝายชะลอน้ำแบบชั่วคราวในลำน้ำแม่ทา 6 ฝาย ผลงานเชิงประจักษ์จากการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหาดง คือ การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ “หมู่บ้านตัวอย่างตามรอยเท้าพ่อ”

คำสำคัญ: การบริหารจัดการน้ำ, การมีส่วนร่วม, ฝายชะลอน้ำ

Abstract

The objectives of the research were 1) to study the living conditions and problems of water for use in the life of Ban Tha Dong community, Village No. 13, Thab Sao Sub-district, Mae Tha District, Lamphun Province; 2) to study the guidelines for sustainable water management in the maintenance Life of Ban Tha Dong Community, Village No. 13, Thab Sao Sub-district, Mae Tha District, Lamphun Province like to work in the area a group of farmers who use water in the area and a group of 26 leaders in Ban Tha Dong community. Data were collected by literature review and using surveys, interviews, observation forms and group discussions as research tools.

1) Most of the topography of Ban Tha Dong community is mountains, forests, and the Mae Tha River Basin has a very steep slope. Mae Tha River is the main river. It is like a lifeblood that nourishes the people, most of whom are engaged in agriculture. The lack of water for consumption and agriculture is a major problem that affects the quality of life in terms of society, economy, resources and the environment of the community.

2) Sustainable water management guidelines arise from applying the King's science on water management to solve water problems in life by relying on the participation of people in the community as an important mechanism. There were jointly built temporary check dams in the Mae Tha River at 6 dams. Empirical results from the participation of Ban Tha Dong community were the establishment of a learning center. "A model village following in father's footsteps"

Keywords: water management, participation, check dam

บทนำ

น้ำเป็นทรัพยากรที่มีค่าอย่างยิ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสิ่งมีชีวิต น้ำเป็นแหล่งกำเนิดชีวิตของพืชและสัตว์คนเรามีชีวิตอยู่โดยขาดน้ำได้ไม่เกิน 3 วัน น้ำมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาประเทศหากมีปัญหาระบบน้ำจะมีผลกระทบกระเทือนต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (ปราโมทย์ ไม้กลัด, 2557, หน้า 1) ประเทศไทยมีแนวโน้มที่จะเผชิญกับวิกฤตการขาดแคลนน้ำเพิ่มขึ้นในอนาคตเนื่องจากการขยายตัวของภาคเกษตรกรรมอุตสาหกรรมและการเพิ่มปริมาณของประชากรจากปี พ.ศ. 2549 ถึง พ.ศ. 2558 คนไทยใช้น้ำเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจาก 36 ลิตรต่อวันเป็น 200 ลิตรต่อวันในปี พ.ศ. 2558 และความต้องการใช้น้ำมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้น หากการบริหารจัดการน้ำทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณยังคงไม่เปลี่ยน ไปจากปัจจุบันปัญหาการขาดแคลนน้ำสะอาดเพื่อการอุปโภคและบริโภคจะทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยในช่วงฤดูแล้งจะมีความต้องการน้ำถึง 27,090 ล้านลูกบาศก์เมตร คิดเป็นร้อยละ 57 ของปริมาณน้ำทั้งหมดในฤดูแล้ง (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรแห่งชาติและสิ่งแวดล้อม, 2559, หน้า 141) ภัยแล้งส่วนใหญ่เกิดจากฝนแล้งและฝนทิ้งช่วงหรือภาวะแล้งในช่วงฤดูหนาวต่อเนื่องถึงฤดูร้อน โดยเริ่มจากครึ่งหลังเดือนตุลาคมจนถึงเดือนพฤษภาคมของปีถัดไปการเกิดภัยแล้งเกิดขึ้นเป็นประจำของทุกปีและมีแนวโน้มที่จะยิ่งทวี ความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ เป็นลำดับเนื่องมาจากสภาพอากาศที่เปลี่ยนไปบางท้องถิ่นพบปัญหาการขาดแคลนน้ำเป็นอย่างมาก (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรแห่งชาติและสิ่งแวดล้อม, 2559, หน้า 144)

“น้ำ”เป็นส่วนหนึ่งในทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญและจำเป็นต่อสรรพชีวิต “น้ำ” เป็นภูมิคุ้มกันให้ทุกชีวิตดำรงอยู่ได้ ทรัพยากรน้ำในประเทศไทยในแต่ละลุ่มน้ำจะมีสัดส่วนที่จำกัดและเมื่อทรัพยากรน้ำถูกรบกวนจึงทำให้ไม่สามารถฟื้นตัวได้ทัน ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นที่จะต้องพัฒนาทรัพยากรน้ำอย่างมีหลักการที่ดีและต่อเนื่องโดยไม่ทำให้ทรัพยากรน้ำที่มีอยู่เกิดปัญหาและการพัฒนานั้นจะต้องกระทบสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด (จริยตุลยานนท์, 2552, หน้า 24) จาก พระราชดำรัสในการบริหารจัดการน้ำของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงได้พระราชทานคำจำกัดความว่า “น้ำ คือ ชีวิตต้องมีย่างพอเพียง” ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า “หลักสำคัญว่าต้องมีน้ำ น้ำบริโภคน้ำใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูก เพราะ ว่าชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้ ไม่มีไฟฟ้าคนอยู่ได้ แต่ถ้ามีไฟฟ้าไม่มีน้ำ คนอยู่ไม่ได้” (พระราชดำรัสพระราชทาน เมื่อ 17 มีนาคม พ.ศ. 2529)

ดังนั้นแนวทางพระราชดำริในการแก้ปัญหาน้ำจึงทรงให้ความสำคัญกับน้ำว่าต้องมีย่างพอเพียง “เคยพูดมาหลายปีแล้ว ในวิธีที่จะปฏิบัติเพื่อที่จะให้มีทรัพยากรน้ำที่พอเพียงและเหมาะสม คำว่า “พอเพียง” ก็หมายความว่าให้มีพอในการบริโภคในการใช้ทั้งในด้านการใช้บริโภคในบ้านทั้งในการใช้เพื่อการเกษตรกรรมและการอุตสาหกรรมก็ต้องมีพอ ถ้าไม่มีพอทุกสิ่งทุกอย่างก็จะชะงักลงแล้วทุกสิ่งทุกอย่างที่เราภูมิใจว่าประเทศเราก้าวหน้าเจริญก็จะชะงัก ไม่มีทางที่จะมีความเจริญถ้าไม่มีน้ำ...” พระราชดำรัสพระราชทานเมื่อ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2536

จากสถานการณ์ในปี พ.ศ. 2558 ถึง พ.ศ. 2559 ได้เกิดสถานการณ์ภัยแล้งขั้นวิกฤติขึ้นในพื้นที่ภาคเหนือโดยเฉพาะพื้นที่ลุ่มน้ำปิง จังหวัดลำพูนเกิดผลกระทบทำให้น้ำในลำน้ำสาขาแม่ปิง (แม่น้ำลี้และลำน้ำแม่ทา) แห้งขอด ลำน้ำแม่ทาและลำห้วยสาขาเหือดแห้งเหลือแต่โขดหินและเนินทรายที่ตักตะกอนตลอดลำน้ำพืชผลทางการเกษตรโดยเฉพาะต้นลำไยซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของจังหวัดลำพูนยืนต้นตายเกิดความเสียหายด้านเศรษฐกิจทำให้สูญเสียผลผลิตด้านการเกษตร รายได้จากการเพาะปลูกของเกษตรกรลดลงเนื่องจากการเพาะปลูกลำไยของภาคการเกษตรเป็นรายได้หลักของจังหวัดลำพูน ทางด้านสังคมเกิดความขัดแย้งในการใช้น้ำเกิดการแย่งชิงน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตร ผลต่อด้านสุขอนามัยมาจากการเปลี่ยนแปลงคุณภาพของน้ำทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนลดลง หากว่าปัญหาภัยแล้งได้ขยายวงกว้างทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นจะทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นของประชาชนเข้าสู่เขตเมืองเพื่อหางานหารายได้ทำให้เกิดปัญหาทางสังคมต่อไป ด้านสิ่งแวดล้อมลำน้ำแม่ทาและลำห้วยสาขามีแต่ตะกอนหินทรายทำให้เกิดการกัดเซาะพังทลายของตลิ่งพื้นดินแห้งแล้งและเกิดการพังทลายของผิวดินเกิดฝุ่นละอองพายุฝุ่นเพราะพื้นดินแห้งแล้งขาดน้ำนอกจากนี้การขาดแคลนน้ำมีผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในน้ำรวมทั้งเกิดการสูญเสียความหลากหลายพันธุ์ของสัตว์น้ำ ปลาขาดแหล่งที่อยู่อาศัยก่อให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ

ชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ตั้งอยู่ในสภาพภูมิประเทศและพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา ป่าไม้ มีพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำซึ่งขนานกับลำน้ำแม่ทาและที่ราบตามหุบเขามีเนื้อที่อยู่ประมาณ 2,000 ไร่ แบ่งออกเป็นที่อยู่อาศัย 200 ไร่ ที่นา 300 ไร่ และที่สวนทำการเกษตร 1,500 ไร่ มีจำนวนประชากรทั้งหมด จำนวน 467 คน แยกตามเพศสภาพเป็นผู้ชาย 215 คน เป็นผู้หญิง 252 คน จำนวนครัวเรือน 173 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำการเกษตรคิดเป็นร้อยละ 90 ที่เหลืออาชีพรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 10 รายได้ส่วนใหญ่ได้มาจากการทำการเกษตร แม่น้ำสายสำคัญในเขตพื้นที่ตำบลทาสบเส้าซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักที่เปรียบเสมือนเส้นเลือดที่คอยหล่อเลี้ยงชีพรากฎภายในตำบล คือ “ลำน้ำแม่ทา” ซึ่งมีระยะทาง 29 กิโลเมตร ระยะทางที่ลำน้ำแม่ทาไหลผ่านเขตพื้นที่ชุมชนบ้านหาดงมีระยะทาง 3 กิโลเมตร ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ใช้ลำน้ำแม่ทานี้ในการอุปโภคบริโภคและทำการเกษตรต่าง ๆ เช่น ทำสวนลำไยนอกฤดูกาล ปลูกพืชผักสวนครัวพึ่งพาตนเอง ลำน้ำแม่ทามีถิ่นกำเนิดจากดอยขุนทาซึ่งอยู่บนเทือกเขาขุนตานจากระดับความสูงระดับน้ำทะเลปานกลางของดอยขุนทามาถึงพื้นที่อาศัยมีความลาดชันของพื้นที่มากลักษณะดังกล่าว ทำให้ในฤดูฝนเมื่อมีฝนตกจะมีน้ำป่าไหลหลากลงมาผ่านลำน้ำแม่ทามีอัตราเร็วของการไหลและความแรงของน้ำมากจึงพัดพาเอาหินดินทรายซากไม้และสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ถูกพัดลงมาทับถมกันทำให้น้ำตื้นเขิน ในฤดูแล้งน้ำในลำน้ำแม่ทาแห้งขอดบางแห่งแทบจะไม่มีน้ำไหลของน้ำเลยตามวิถีดั้งเดิมชาวบ้านมีวิถีแก้ปัญหการขาดแคลนน้ำในหน้าแล้งตามภูมิปัญญาชาวบ้านโดยการทำฝายหลังอ่อนซึ่งเป็นการทำฝายที่ใช้หินตามธรรมชาติในท้องน้ำนำทรายและหินกรวดขนาดต่าง ๆ มาใส่กระสอบแล้วนำกระสอบทรายมาวางทับ ๆ กันขวางทางน้ำไว้ไม่ให้น้ำไหลผ่านทั้งไปในหน้าแล้งแต่อายุการใช้งานนั้นสามารถใช้ได้เพียงปีต่อปี บางแห่งของลำน้ำแม่ทามีการขุดหลุมทรายขุดบ่อกลางลำน้ำแม่ทาเพื่อหาน้ำบางครั้งขุดลงไปก็ไม่ได้น้ำหรือขุดได้ก็มีปริมาณนิดเดียว ชาวบ้านใช้เครื่องสูบน้ำมาสูบน้ำจากบ่อที่ขุดกลางลำน้ำแม่ทาเพื่อนำน้ำไปใช้ในส่วนที่นาบริเวณใกล้ ๆ ส่วนในพื้นที่ที่

ไกลออกไปปริมาณน้ำและกำลังของน้ำไปไม่ถึงบางครั้งสูบน้ำออกไปใช้ไม่ถึงชั่วโมง น้ำในบ่อกลางลำน้ำแม่ทาทั้งหมดซึ่งไม่เพียงพอต่อความต้องการเกิดปัญหาขัดแย้งชาวบ้านแย่งน้ำกัน ส่วนน้ำใช้ในครัวเรือนจากบ่อน้ำตื้นก็แห้ง เมื่อบ่อน้ำประปาสาธารณะแห่งไม่สามารถผลิตน้ำดื่มได้ต้องซื้อน้ำมาอุปโภคและบริโภคเกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมโดยทั่วไป เมื่อเกิดปัญหาความแห้งแล้งจึงเกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตอย่างเลี่ยงไม่ได้

จากลักษณะปัญหาพื้นที่และสถานการณ์ดังกล่าวทางกองบัญชาการกองทัพไทยจึงได้มอบหมายให้หน่วยบัญชาการทหารพัฒนาโดยสำนักงานพัฒนาภาค 3 หน่วยบัญชาการทหารพัฒนาซึ่งเป็นหน่วยงานผู้รับผิดชอบพื้นที่ปฏิบัติงานในภาคเหนือและผู้วิจัยซึ่งได้ปฏิบัติงานอยู่เข้าทำการสำรวจสภาพปัญหาและสภาพพื้นที่ร่วมกับกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในจังหวัดลำพูนที่เป็นหน่วยงานรับผิดชอบความมั่นคงภายในจังหวัดลำพูนและส่วนราชการจังหวัดลำพูนได้ทำรายงานถึงกองบัญชาการกองทัพไทยพร้อมทั้งได้ส่งรายงานดังกล่าวให้นายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีมีมติ เห็นชอบโครงการบูรณาการขุดลอกแหล่งน้ำดังกล่าวโดยจัดทำเป็นโครงการขุดลอกลำน้ำ สาขาแม่น้ำปิง (แม่น้ำลี้ และลำน้ำแม่ทา) เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เนื่องในวโรกาสมหามงคลเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ 70 ปี 9 มิถุนายน พ.ศ.2559 และเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 7 รอบ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2559 ในการขุดลอกแหล่งน้ำมีกิจกรรมเสริม คือ การสร้างฝายชะลอน้ำบริเวณลำน้ำสาขาแม่ปิง (แม่น้ำลี้และลำน้ำแม่ทา) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำในช่วงฤดูฝน และเก็บน้ำไว้ใช้ประโยชน์เพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตร ในช่วงปลายฤดูฝนจนถึงฤดูแล้งได้อย่างมีประสิทธิภาพและไม่ทำลายระบบนิเวศและธรรมชาติ แต่แรกชาวบ้านในชุมชนไม่เห็นด้วยและไม่ให้ความร่วมมือในการสร้างฝายชะลอน้ำเพราะเห็นว่าไม่เคยมีการสร้างฝายชะลอน้ำได้สำเร็จในลำน้ำแม่ทา เมื่อคณะทำงานของผู้วิจัยได้เข้ามาให้ความรู้และสร้างความเข้าใจโดยน้อมนำเอาศาสตร์ของพระราชาด้านการบริหารจัดการน้ำมาประยุกต์ใช้และทำให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านหาดงเห็นถึงประโยชน์อันสำคัญที่จะได้รับการขุดลอกลำน้ำแม่ทาและการสร้างฝาย จึงพร้อมจะร่วมพัฒนาและแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยกระตุ้นให้มีความอยากพัฒนาให้ระเบิดออกมาจากข้างในจากนั้นจึงเริ่มสร้างฝายชะลอน้ำอันนำไปสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชนและภาคีต่าง ๆ ทำให้เกิดแนวทางการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านหาดง นอกจากการสร้างฝายชะลอน้ำที่มีคุณภาพยั่งยืนแล้ว การบริหารจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพของชุมชนโดยให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมจะสามารถทำให้เกิดความยั่งยืนและต่อเนื่องได้ อีกทั้งยังสามารถต่อยอดไปสู่การสร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกด้วย

จากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาสภาพความเป็นอยู่และปัญหาของน้ำใช้ในชีวิตของชุมชนบ้านหาดงและต้องการที่จะศึกษาแนวทางในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในการดำรงชีวิตของชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ทั้งในด้านการอุปโภคบริโภคและการเกษตรซึ่งผลจากการศึกษาสามารถนำแนวทางการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านหาดงที่ได้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในพื้นที่ชุมชนอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพความเป็นอยู่และปัญหาของน้ำใช้ในชีวิตของชุมชนบ้านหาด หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน
2. เพื่อศึกษาแนวทางในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในการดำรงชีวิตของชุมชนบ้านหาด หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) โดยศึกษาการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านหาด หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน จากกระบวนการในการบริหารจัดการน้ำด้วยวิธีต่าง ๆ ที่ประยุกต์ใช้ศาสตร์ของพระราชาด้านการบริหารจัดการน้ำร่วมกับสร้างฝายชะลอน้ำแบบชั่วคราวประยุกต์รูปแบบการสร้างฝายมาจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ดำเนินการก่อสร้างผสมผสานรูปแบบการสร้างฝายมีชีวิตนำมาประยุกต์ใช้กับลักษณะภูมิประเทศของลำห้วย/ลุ่มน้ำ ภูมิสังคมของชุมชนบ้านหาดและผนวกกับประสบการณ์ความรู้ทางเทคนิคด้านงานช่างในการสร้างฝายซึ่งอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีต่าง ๆ เป็นกลไกสำคัญซึ่งผู้วิจัยทำการรวบรวมเนื้อหาจากเอกสารหนังสือบทความวารสาร สื่อความรู้ในระบบอินเทอร์เน็ต งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสำรวจพื้นที่ชุมชนเก็บข้อมูลภาคสนาม การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสนทนากลุ่ม

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการให้การสนับสนุนในการสร้างฝายชะลอน้ำและผู้ที่มีส่วนได้ประโยชน์จากการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านหาด หมู่ที่ 13 ในการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตร ผู้ใช้น้ำปลูกพืชผักผลไม้พืชเศรษฐกิจ เช่น ลำไย ผู้ใช้น้ำช่วงฤดูแล้งในการปลูกกล้วยนอกฤดู กลุ่มชาวบ้านที่ใช้น้ำเพื่อหาปลาในชีวิตประจำวัน จำนวน 173 หลัง คาเรือน

1.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการสร้างฝายชะลอน้ำเพื่อการบริหารจัดการน้ำของชุมชนทั้งหน่วยงานราชการ ภาคเอกชนภาคีต่าง ๆ ผู้นำชุมชน กรรมการหมู่บ้านและเกษตรกรผู้ใช้น้ำได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 26 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และแบบสนทนากลุ่ม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเริ่มทำการวิจัยตั้งแต่เดือน มกราคม 2563 ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูล 2 วิธี ประกอบด้วย 1) วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ การศึกษาข้อมูลทางเอกสารจะกระทำก่อนเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนามและเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในขณะที่เข้าไป

เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ จากแหล่ง ข้อมูลทางห้องสมุด ข้อมูลจากหน่วยงานราชการ สื่อความออนไลน์ 2) วิธีการรวบรวมข้อมูลภาคสนามซึ่งผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 3 วิธี ได้แก่ 2.1) การสัมภาษณ์ 2.2) การสังเกต 2.3) การสนทนากลุ่ม เลือกผู้ร่วมสนทนากลุ่มแบบเจาะจง จำนวน 10 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องผู้รับผิดชอบงานในพื้นที่ 3 คน คือ นายอำเภอแม่ทา เจ้าหน้าที่ชุดผู้ปฏิบัติงานช่างจากสำนักงานพัฒนาภาค 3 หน่วยบัญชาการทหารพัฒนาและนายกเทศมนตรีตำบลทาสบเส้า กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำในพื้นที่ 4 คน กลุ่มผู้นำในชุมชนบ้านหาดง 3 คน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษาเอกสาร ทบทวนวรรณกรรม งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลภาคสนาม มาแยกประเด็นออกตามความมุ่งหมายของการวิจัยและจำแนกตามกรอบแนวคิดของการวิจัยเสร็จแล้ว นำมาตรวจสอบความสมบูรณ์และความถูกต้อง หากมีส่วนใดยังไม่สมบูรณ์ผู้วิจัยก็จะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหาย ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตและการสนทนากลุ่ม นำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาเพื่อนำเสนอการอธิบายผลตามความมุ่งหมายของการวิจัยดังนี้ 1) สภาพความเป็นอยู่และปัญหาของน้ำใช้ในชีวิตของชุมชนบ้านหาดง หมู่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน 2) แนวทางการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านหาดงหมู่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน 3) การนำแนวทางการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านหาดงหมู่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ไปประยุกต์ใช้ในชุมชนอื่นที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

สรุปผลการวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไปและบริบทของชุมชนบ้านหาดง

ลำน้ำแม่ทาเป็นลุ่มน้ำย่อยที่สำคัญลุ่มน้ำหนึ่งในลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำกวัง มีต้นกำเนิดจากดอยขุนทาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาขุนตานดอยขุนทามีความสูงประมาณ 1,264 เมตรจากระดับน้ำทะเลระยะทางของลำน้ำแม่ทาที่ไหลผ่านอำเภอแม่ทาตลอดสายยาว 29 กิโลเมตร ระยะทางไหลผ่านชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13 มีระยะทาง 3 กิโลเมตร สภาพพื้นที่ทำกินทั่วไปมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกทำการเกษตร จำนวนประชากร 467 คน ผู้ชาย 215 คน ผู้หญิง 252 คน จำนวนครัวเรือน 173 ครัวเรือนราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกรรายได้ส่วนใหญ่มาจากการทำการเกษตร เช่น ทำนาปลูกข้าวกระเทียมหอมแดง ผักกาดกวางตุ้ง ทำสวนลำไยสวนกล้วยน้ำว้าสวนมะม่วง ทำไร่พริกขี้หนูข้าวโพดสตรอว์เบอร์รี ผักก่อน เลี้ยงสัตว์ ได้แก่ สุกรโคกระบือ งานหัตถกรรมไม้แกะสลักและปลูกพืชผักสวนครัวในการดำรงชีวิตชุมชนบ้านหาดงมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 2,000 ไร่ แบ่งออกเป็นที่อยู่อาศัย 200 ไร่ ที่นา 300 ไร่ และที่สวนทำการเกษตร (สวนลำไย) 1,500 ไร่ มีชาวสวนลำไยที่ลงทะเบียนไว้กับสำนักงานเกษตรอำเภอแม่ทา จำนวน 83 ครัวเรือน พื้นที่ในการปลูกลำไย 603 ไร่ พื้นที่สวนกล้วยน้ำว้า จำนวน 15 ครัวเรือน พื้นที่ในการปลูก 45 ไร่ การปลูกข้าวเหนียวนาปี จำนวน 52 ครัวเรือน พื้นที่ทำนา 136 ไร่ การปลูกข้าวเจ้าวนาปี จำนวน 3

ครัวเรือน พื้นที่ทำนา 5 ไร่ (สำนักงานเกษตรอำเภอแม่ทา, 2561) จากการสอบถามผู้สูงอายุในหมู่บ้านสันนิษฐานว่ามีผลกระทบสานกันระหว่างผู้คนกลุ่มไทยใหญ่และกลุ่มไทยลื้อเนื่องจากมีลักษณะการแต่งกายวัฒนธรรมประเพณีที่ผสมผสานกัน การสื่อสารในท้องถิ่นนิยมพูดภาษาพื้นเมือง ขนบธรรมเนียมประเพณีเน้นอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ต้นทุนทางสังคมด้านบุคคลปราชญ์ชาวบ้านผู้นำด้านจิตวิญญาณที่ชุมชนบ้านหาดงยอมรับเป็นที่ปรึกษาและตั้งให้เป็นต้นแบบคนแรกคือ อดีตผู้ใหญ่บ้านนายโท ประนอกดง งานประเพณีและกิจกรรมในรอบปีแสดงถึงวิถีชีวิตและสังคมทั้งการทำนาทำสวนลำไย ขนบธรรมเนียมและงานประเพณีประจำปี โดยทั่วไปประชาชนจะสืบทอดขนบธรรมเนียมการปฏิบัติมาจากคนสมัยเก่ารุ่นปู่ย่า

2. สภาพความเป็นอยู่และปัญหาของน้ำใช้ในชีวิตของชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

สภาพความเป็นอยู่และปัญหาของน้ำใช้ในชีวิตของชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาป่าไม้พื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ราบตามหุบเขาซึ่งขนานไปกับลำน้ำแม่ทา ลำน้ำแม่ทาเป็นแม่น้ำสายหลักเปรียบเสมือนเป็นเส้นเลือดที่คอยหล่อเลี้ยงชีพรากูร ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตรจากลักษณะพื้นที่ที่มีความลาดชันมาก ในฤดูฝนน้ำป่ามีอัตราเร็วของการไหลและมีความแรงของน้ำมากพัดพาเอาหินดินทรายขยะสิ่งปฏิกูลและซากไม้ชนิดต่าง ๆ ลงมากับน้ำทำให้ลำน้ำต้นเขื่อนน้ำเอ่อเข้าท่วมที่นาที่สวนกัดเซาะตลิ่งพัง ในฤดูแล้งน้ำแห้งขาดเกิดปัญหาขาดแคลนน้ำจึงแก้ไขปัญหาด้วยการขุดหลุมทรายกลางลำน้ำแม่ทาและสร้างฝายชะลอน้ำตามวิถีดั้งเดิมซึ่งไม่ยั่งยืน วิกฤตการขาดแคลนน้ำของชุมชนบ้านหาดงกระทบต่อเกษตรกรโดยตรงเนื่องจากลำไยซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักยืนต้นตายจากภัยแล้ง การขาดแคลนน้ำในการอุปโภคบริโภคและการเกษตรจึงเป็นปัญหาใหญ่ที่กระทบต่อคุณภาพชีวิตทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ชาวบ้านแก้ปัญหการขาดแคลนน้ำในหน้าแล้งตามภูมิปัญญาชาวบ้านวิถีดั้งเดิม ปัญหาของชุมชนเกิดจากไม่มีพื้นที่การจัดเก็บน้ำไว้ใช้เพียงพอตลอดปีเกิดการทะเลาะแย่งน้ำกันถึงกับต้องจัดเวรยามเฝ้าป้องกันการลักลอบใช้น้ำ ประกอบกับการขาดองค์ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน ไม่มีวิธีการกักเก็บกักตุนน้ำระดับน้ำและการขุดหลุมน้ำทำธนาคารน้ำ ผู้วิจัยซึ่งเป็นชุดปฏิบัติงานช่างของสำนักงานพัฒนาภาค 3 หน่วยบัญชาการทหารพัฒนาและเจ้าหน้าที่ได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ความรู้สร้างความเข้าใจและทำเป็นตัวอย่างให้ดู ชุมชนบ้านหาดงจึงมีความรู้เข้าใจให้ความร่วมมือจนสำเร็จทำให้เกิดการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านหาดง

3. แนวทางการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในการดำรงชีวิตของชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

แนวทางการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในการดำรงชีวิตของชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูนพบว่า ทำให้เพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำในฤดูฝนและสามารถกักเก็บน้ำไว้ใช้ประโยชน์ ในช่วงปลายฤดูฝนจนถึงฤดูแล้งได้อย่างมีประสิทธิภาพและไม่ทำลายระบบนิเวศและธรรมชาติเป็นการประยุกต์ใช้ศาสตร์ของพระราชาด้านการบริหารจัดการน้ำโดยใช้หลักการของฝายต้นน้ำลำ

ธารหรือ check dam โดยการสร้างฝายชะลอน้ำแบบชั่วคราวที่ประยุกต์รูปแบบการสร้างฝายจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอต๋อยสะเทิด จังหวัดเชียงใหม่ ดำเนินการก่อสร้างผสมผสานรูปแบบการก่อสร้างฝายมีชีวิตนำมาประยุกต์ใช้กับลักษณะภูมิประเทศของลำห้วย/ลุ่มน้ำภูมิสังคมของชุมชนบ้านหาดและผนวกกับประสบการณ์ความรู้ทางเทคนิคด้านงานช่างในการสร้างฝายร่วมกับการจัดการน้ำลักษณะพิเศษของบ่อพวงซึ่งเป็นระบบผันน้ำตามที่พระราชทานดำริไว้นามาแก้ปัญหาน้ำใช้ในชีวิตร่วมกับนาศาสตร์พระราชานามิ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” มิติ “ภูมิสังคม” มิติ “หลักการทรงงาน 23 ข้อ” เป็นหลักในการตั้งศักยภาพของคนในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองและผสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนถือเป็นกลไกสำคัญในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน มีการร่วมกันทำฝายชะลอน้ำแบบชั่วคราวในลำน้ำแม่ทา 6 ฝาย ฝายในห้วยข้างต่าย 3 ฝาย คลองไส้ไก่เพื่อส่งน้ำเข้าที่นาบ่อน้ำดิน 15 บ่อ บ่อสำหรับทำประปาหมู่บ้าน 1 บ่อ ขุดบ่อพวง 2 บ่อและมีการคิดค้นนวัตกรรมถังกลเพิ่มแรงดันส่งน้ำระยะไกลสามารถกระจายน้ำได้อย่างทั่วถึง การจัดระบบบริหารจัดการน้ำโดยคณะกรรมการผู้ใช้น้ำจัดทำกฎกติกาการใช้น้ำร่วมกันทำให้สามารถจัดสรรน้ำให้เพียงพอต่อการใช้ในชีวิตทั้ง 3 ด้าน บริเวณ 2 ฝั่งของลำน้ำแม่ทามีการแผ่ความชุ่มชื้นสามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ตลอดทั้งปี ฤดูฝนพื้นที่การเกษตรไม่เสียหายสามารถเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนโดยใช้การบริหารจัดการน้ำ “ทางดงโมเดล” ผลงานเชิงประจักษ์จากการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหาด คือ การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ “หมู่บ้านตัวอย่างตามรอยเท้าพ่อ” ด้านการพัฒนาแหล่งน้ำและเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติพื้นฟูระบบนิเวศของชุมชน ชุมชนบ้านหาดสามารถเป็นทีมวิทยากรครูสร้างฝายชะลอน้ำและได้รับรางวัลเลิศรัฐประจำปี 2561 จำนวน 3 สาขาได้แก่ 1) รางวัลเลิศรัฐสาขาการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมประจำปี พ.ศ. 2561 ประเภทรางวัลสัมฤทธิ์ผลประชาชนมีส่วนร่วม (Effective Change) ระดับดีเด่น มอบให้แก่เครือข่ายภาคประชาชน กองบัญชาการกองทัพบกไทยโครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนแม่น้ำลี้และลำน้ำทา 2) รางวัลเลิศรัฐสาขาการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วมประจำปี พ.ศ. 2561 และ 3) รางวัลเลิศรัฐสาขาการบริการภาครัฐประเภทนวัตกรรมบริการผลงาน “ถังกลเพิ่มแรงดันส่งน้ำระยะไกล” และจากความสำเร็จของการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านหาด หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน มีการนำแนวทางและวิธีการในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนมาขยายผลในพื้นที่ชุมชนพัชรธรรมในโครงการสร้างฝายพัชรธรรม พื้นฟูจิตวิญญาณลุ่มน้ำกวาง บ้านวังไฮ หมู่ที่ 7 ตำบลเวียงยอง อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่องการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านหาดหมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ผู้วิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ได้ดังต่อไปนี้

1. สภาพความเป็นอยู่และปัญหาของน้ำใช้ในชีวิตของชุมชนบ้านหาด หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

สภาพความเป็นอยู่และปัญหาของน้ำใช้ในชีวิตของชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน พบว่า ลักษณะของพื้นที่ที่มีความลาดชันมากในฤดูฝนจะมีน้ำป่าไหลหลากลงมาผ่านลำน้ำแม่ทาไปหมดไม่มีพื้นที่กักเก็บน้ำไว้ใช้ให้เพียงพอได้ตลอดทั้งปี อัตราเร็วการไหลและความแรงของมวลน้ำมีมากจึงพัดพาเอาหินดินทรายสิ่งปฏิกูลและซากไม้ต่าง ๆ ลงมาทำให้ลำน้ำตื้นเขิน ในฤดูแล้งน้ำในลำน้ำแม่ทาแห้งขอดบางแห่งแทบจะไม่มีน้ำไหลของน้ำเลย หากปีไหนเกิดภัยแล้งน้ำในลำน้ำแม่ทาจะไม่มีเลยกลางลำน้ำมีแต่เนินทราย หลุมน้ำที่ขุดกลางน้ำพอแย่งกันสูบน้ำชักพักน้ำหมดทำให้น้ำใช้ในชีวิตไม่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตร น้ำใช้ในบ่อน้ำตื้นในครัวเรือนแห้งเกิดการแย่งชิงน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตรทำให้ปัญหากระทบเป็นวงกว้างทั้งปัญหาด้านสังคมเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบกับไม่มีความเข้าใจไม่มีองค์ความรู้ไม่มีวิธีการกักเก็บ ทดน้ำ การยกระดับน้ำและการขุดหลุมน้ำทำธนาคารน้ำ ภาพรวม คือ ขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการบริหารจัดการน้ำ เช่นเดียวกับปัญหาด้านทรัพยากรน้ำที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาแม่มิ ได้แก่ ปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง ปัญหาน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ปัญหาน้ำดื่มและน้ำประปาไม่เพียงพอและไม่สะอาด ปัญหาแหล่งน้ำตื้นเขินและปัญหาที่เกิดจากกระบวนการบริหารจัดการของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการใช้ทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งปัญหาจากการบริหารจัดการที่สำคัญ คือ ปัญหาความขัดแย้งในการจัดการปัญหาการขาดการมีส่วนร่วมและปัญหาการบริหารจัดการที่ขาดการบูรณาการร่วมกันของ ชลธร ทิพย์สุวรรณ (2557.) และยังมีความสอดคล้องกับผลกระทบจากการบริหารจัดการน้ำทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านวัฒนธรรมซึ่งประเด็นปัญหานี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อรายได้ของเกษตรกรและก่อให้เกิดความขัดแย้งที่เกิดจากการแย่งน้ำเช่นเดียวกับงานวิจัยของ (สุกิตติยา บุญหลาย และ ศิวัช ศรีโกลางกุล, 2560.)

2. แนวทางการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในการดำรงชีวิตของชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน

แนวทางการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในการดำรงชีวิตของชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน จากการศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบถึงสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ภูมิสังคม ทรัพยากรน้ำหรือแหล่งน้ำต้นทุนที่มีในท้องถิ่น พบว่า การเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมของชุมชนสร้างสัมพันธภาพที่ดีทำให้เกิดการยอมรับจากคนในพื้นที่ สร้างแรงกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกรักอยากพัฒนาแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำของชุมชนเป็นการระเบิดจากข้างในเมื่อชุมชนยอมรับและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนแล้วการพัฒนาสิ่งใดก็ทำได้ง่ายและยั่งยืน การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะทำให้กิจกรรมการบริหารจัดการน้ำของชุมชนบ้านหาดงสำเร็จเมื่อมีการขุดลอกลำน้ำแม่ทาและจัดสร้างฝายชะลอน้ำปริมาณน้ำซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับใช้ในชีวิตรวมถึงกักเก็บไว้ใช้อย่างพอเพียงทั้งด้านอุปโภคบริโภคและการเกษตรอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปีเนื่องจากการทำนาทำสวนลำไย ปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ต้องใช้น้ำทั้งสิ้น เมื่อน้ำมีความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ตามมาและต้องมีระบบบริหารจัดการน้ำที่ดีเพื่อให้สามารถใช้น้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน การบริหารจัดการน้ำอย่างง่าย ๆ ที่ชุมชนบ้านหาดงใช้เริ่มจากการจัดหาน้ำและเก็บน้ำไว้เป็นการแก้ไขปัญหากักเก็บน้ำไม่อยู่จากลักษณะพื้นที่ ลำน้ำแม่ทาไหลเชี่ยวในฤดูน้ำหลากและ

แหล่งน้ำในฤดูร้อนด้วยการที่มีแหล่งน้ำต้นทุนจากฝนที่ตกลงมาและน้ำจากลำน้ำแม่ทาจึงสร้างฝายชะลอน้ำไว้ในลำน้ำแม่ทา 6 ฝาย ฝายชะลอน้ำในลำห้วยช้างตาย 3 ฝาย มีบ่อน้ำตื้น 15 บ่อ บ่อน้ำสำหรับใช้เป็นแหล่งผลิตน้ำประปาหมู่บ้าน 1 บ่อ บ่อพวง 2 บ่อ ขุดคลองไส้ไก่สำหรับส่งน้ำเข้าที่นา ปริมาณน้ำที่สามารถกักเก็บไว้ใช้ได้หลังจากสร้างฝาย จำนวน 225,000 ลูกบาศก์เมตร เปรียบเทียบกับความต้องการใช้น้ำของประชากรในชุมชนบ้านหาดง จำนวน 467 คน ซึ่งมีความต้องการใช้น้ำประมาณ 120-150 ลิตร/คน/วัน จะมีความต้องการใช้น้ำอยู่ในช่วง 56,040-70,050 ลิตร/วัน ซึ่งเพียงพอและเหลือใช้สำหรับทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปีและการคิดค้นนวัตกรรมถึงกลเพิ่มแรงดันส่งน้ำระยะไกลสามารถกระจายน้ำได้อย่างทั่วถึงเป็นการพัฒนาเพิ่มประสิทธิภาพระบบส่งน้ำในพื้นที่ชุมชนบ้านหาดง จากเดิมต้องใช้ปั้มน้ำ 3 เครื่อง ระบบส่งน้ำ 1 ชุด ส่งน้ำในระยะ 300-500 เมตร เสียค่าใช้จ่ายระบบส่งน้ำราคา 30,000 บาท หลังจากการใช้นวัตกรรมเพิ่มแรงดันส่งน้ำระยะไกลจะใช้แค่ปั้มน้ำ 1 เครื่อง ระบบส่งน้ำ 1 ชุด เสียค่าใช้จ่ายระบบส่งน้ำเพียง 15,000 บาท สามารถลดค่าใช้จ่ายไปได้ 15,000 บาท สำหรับการส่งน้ำได้ไกลในระยะทาง 2 กิโลเมตร และวางแผนการใช้น้ำให้ทุกครัวเรือนได้รับการแบ่งปันน้ำใช้อย่างเพียงพอและเป็นธรรมเพราะพืชเศรษฐกิจหลักอย่างลำไยเป็นพืชที่ใช้น้ำตลอดปีเนื่องจากจะมีการผลิตรายละนอกฤดู หากน้ำมีไม่เพียงพอผลผลิตจะไม่ได้คุณภาพและราคาต่ำ การให้ความรู้และแนะนำให้เกษตรกรปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อยหลังจากทำนา

ดังนั้นในการบริหารจัดการของคณะกรรมการผู้ใช้น้ำต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละปี ต้องซ่อมบำรุงฝายตลอดต้องคาดคะเนการใช้น้ำ เสริมคันฝายให้สูงขึ้นช่วงฤดูแล้งช่วงฤดูน้ำหลากจะต้องลดระดับคันฝายลงเพื่อให้สามารถไหลผ่านได้โดยไม่ทำให้ฝายชะลอน้ำที่สร้างไว้พัง นอกจากนี้ยังสามารถพัฒนาด้านการส่งเสริมอาชีพให้ชาวบ้านได้โดยส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติได้อีกทางหนึ่ง บริเวณแหล่งที่สร้างฝายชะลอน้ำสามารถจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้ ในปัจจุบันมีการจัดตั้งให้บริเวณฝายชะลอน้ำบ้านหาดงเป็นศูนย์การเรียนรู้ “หมู่บ้านตัวอย่างตามรอยเท้าพ่อ” ด้านพัฒนาแหล่งน้ำจากการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านหาดงมีความสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาระบบบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรยั่งยืนในประเด็น การจัดทำยุทธศาสตร์การบริหารจัดการน้ำร่วมกัน การเพิ่มศักยภาพการบริหารจัดการน้ำโดยชุมชน การจัดทำข้อมูลสารสนเทศและการประชาสัมพันธ์ การเสริมสร้างกลไกการมีส่วนร่วมในการแก้ไขความขัดแย้ง การส่งเสริมการปลูกพืชใช้น้ำน้อยของสุกิตติยา บุญหลาย และศิวัช ศรีโกคางกุล (2560, หน้า 1771) มีความสอดคล้องกับกระบวนการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งมีขั้นตอนการเตรียมการสร้างความสัมพันธ์ชุมชนให้ยอมรับเริ่มจากผู้นำชุมชน กระตุ้นโดยการประชุมกลุ่มย่อยกับกลุ่มผู้นำชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาและความจำเป็นในการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ ทำการสำรวจพื้นที่เพื่อหาแหล่งน้ำที่เหมาะสมและเป็นไปได้ออกแบบระบบสูบน้ำส่ง ระบบเก็บน้ำและระบบกระจายน้ำอย่างเรียบง่ายและประหยัดเพื่อกำหนดแผนงานและจัดทำงบประมาณ ขยายผลไปสู่ชุมชนสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเกิดการระเบิดจากข้างใน ร่วมใจร่วมกันจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อให้มีการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพและร่วมกันร่างกฎระเบียบการใช้น้ำ ส่วนการใช้น้ำมีการคิดค่าใช้จ่ายในส่วนที่ต้องจ่ายและนำประสบการณ์ที่ได้จากการทำงานมาทบทวนเพื่อหาแนวทางการปรับปรุงประสิทธิภาพในการใช้น้ำของ

(บัลลพ ดิษฐ์แย้ม 2554.) มีลักษณะเช่นเดียวกับผลการศึกษาของศิริพิชญา พินิจบุญญาวงค์ (2558, บทคัดย่อ) ที่ว่า การบริหารจัดการน้ำของประชาชนสำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้อย่างเป็นจริงตามแนวทางพระราชดำริและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรได้อย่างแท้จริงเพราะหากไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชน ข้าราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแผน งาน/โครงการและพื้นที่ใกล้เคียงที่ได้รับผลกระทบแผนงาน/โครงการที่เกิดจากการระดมความคิดของประชาชนคงไม่ประสบผลสำเร็จและสอดคล้องกับการศึกษาของสุปราณี โล่ภักดีสวัสดิ์ (2557, หน้า ๙) ในส่วนการรับรู้การบริหารจัดการน้ำมีอิทธิพลทางบวกต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการน้ำ ความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการน้ำมีอิทธิพลทางบวกต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งจะทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐ ตระหนักถึงความสำคัญของกิจกรรมในด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการน้ำ เพื่อที่จะสามารถวางแผนดำเนินงานให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่และเป็นแนวทางในการพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำให้ยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนโดยการสร้างฝายชะลอน้ำของชุมชนบ้านหาดคงควรใช้เป็นต้นแบบในการบริหารจัดการน้ำในชุมชนอื่นในบริบทที่คล้าย ๆ กัน

2) ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านหาดคง หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูนในครั้งนี้ควรมีการศึกษาถึงประโยชน์ของการสร้างฝายชะลอน้ำกับชุมชนด้านการเกษตรหรือด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน

บรรณานุกรม

- ปราโมทย์ ไม่กล้าดี. (2557). **ทางออกของการบริหารจัดการน้ำของไทย**. ค้นเมื่อ 29 กรกฎาคม 2561, จาก <https://thaipublica.org/2014/03/water-management-solutions/>.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรแห่งชาติและสิ่งแวดล้อม. (2559). **รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2558**. กรุงเทพมหานคร: เท็กซ์แอนด์ เจอร์นัลส์ พับลิเคชั่น.
- จริย์ ตุลยานนท์. (2552). **การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและสิ่งแวดล้อม อย่างยั่งยืนจากแนวคิดสู่การปฏิบัติจริง**. วารสารอันเนื่องมาจากพระราชดำริ-c117. วารสารอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: แก้ววิฤตด้วยพระบารมี, ปีที่ 7 (ฉบับที่ 3/2552), 22-29.
- สำนักงานเกษตรอำเภอแม่ทา. (2561). **รายงานสถิติการลงทะเบียนครัวเรือนเกษตรกรตำบลทาสบ่ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน**. เอกสารอัดสำเนา.
- สุกิตติยา บุญหลาย และศิริวัช ศรีโกคางกุล. (2560). **แนวทางการพัฒนาระบบบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรยั่งยืนกรณีศึกษา: ตำบลท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น**. Veriden E-Journal, Silapakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปมหาวิทยาลัยศิลปากร. ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม-เดือนสิงหาคม 2560.
- บัลลพ ดิษฐแย้ม. (2554). **การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตร แบบมีส่วนร่วมบนพื้นที่สูงอย่างยั่งยืนกรณีศึกษา ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย อำเภอแม่ริมจังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ศิริพิชญา พินิจบุญญาวงค์. (2558). **ตอบโจทย์ผลสำเร็จการบริหารจัดการน้ำต้นแบบบางระกำโมเดล อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก และแนวทางแก้ไขให้ได้รับผลกระทบเสียหายน้อยที่สุด (พื้นที่อำเภอบางระกำ ตำบลบ้านกร่าง อำเภอเมือง และตำบลวังวน อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก)**. รายงานการวิจัยของสำนักงานทรัพยากรน้ำภาค 9 กรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- ชลธร ทิพย์สุวรรณ. (2557). **การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการลุ่มน้ำสาขาแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและสาละวินศึกษาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- สุปราณี โลภักดีสวัสดิ์. (2557). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาเขื่อนขุนด่านปราการชลอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนครนายก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ ภาครัฐและภาคเอกชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.